

İntikam ve ceza

İskender Savaşır

Bizi suçlayabilecek özne kendisi mücrimse, suçun anlamı kalır mı? O zaman kendi kendimizi suçlayabilir, aynı zamanda hem yargıç hem suçlu olabilir, kendi kendimize ceza verebilir miyiz?

Aşağıdaki yazı, aslında devamını getirebileceğimi umduğum yazıların ilki. Arkasında yatan fikir çok çok eskilere, galiba 1970'lerin başlarına uzanıyor. O zamanlar Mahir Çayan vardı, Deniz Gezmiş vardı, onları tartışıyorduk. Belki de, onlar üzerinden tartıştığımız kavramlar daha da derindi: "devrim" kavramı gibi, "idam cezası" ve "ceza" kavramı gibi, hatta "hukuk" ve "adalet" kavramları gibi... Aslında sanki bu kavramların ötesinde kendi hayatımıza ve insanî varoluşa dair bazı endişeleri de dile getiriyorduk.

O yıllar İstanbul Festivali'nin yeni kurulduğu yıllardı. Viyolonselist Daniel Shafran Bach Solo Sonatları'ı yorumlamak üzere önce Ankara sonra İstanbul'a gelmişti. Merhum Faruk Güvenç, müz-

iğe nasıl bir karasevdayla bağlı olduğumu bildiğinden, beni Shafran'la birlikte evinde bir yemeğe davet etmişti. Shafran'ın anlattığı unutamadığım bir hikâye var. Yine Bach Solo Sonatları'ı çalacakmış; Güney Almanya'da bir yerde, galiba Nürnberg'de. Konser öncesinde onu bir şehir gezisine götürmüşler ve gezi sırasında 15 yüzyıl başlarından kalmış bir kilise görmüş. "N'olur konseri burada vereyim" demiş. Belediye yetkilileri, "yangın talimatmenasına aykırı" demişler. Shafran pek bir muazzap olmuş, "ama... ama..." demiş.

O akşam, Shafran dilediği ve büyülendiği kiliseye götürülmüş, konserini vermek üzere... Arka sıralarda şehrin bütün ltfalye ekibi oturuyormuş.

Faruk Güvenç'le muhabbettimiz, Shafran'ın anlattığı bu öyküden ibaret değildi. Dediğim gibi, o yıllar Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş'in ve "hukuk'un ve "devrim"in ve "idam" da dahil olmak üzere "ceza'nın tartışıldığı yıllardı. Bir noktada ben Faruk Güvenç'e "Peki, ne demek o zaman ceza? Ne anlama geliyor?" diye sordum. O her zamanki sıcak ve heyecanlı sesiyle, "Ceza'nın bir anlamı, açılması yoktur. Ceza, cezadır!" gibi fotolojik bir cevap verdi.

Cevap beni tatmin etmemişti; ama bir karşılık da bulamadım. Yine de soru, 20 küsur yıl boyunca zihnimin bir köşesinde yer etti. Aşağıdaki yazı (İnsallah, bir yazı dizisinin ilki) bu soruya en nihayet bir cevap arama çabasına geçilmiş bir giriş...

Konuya farklı açılardan yaklaşılabilir. Örneğin bir kavramsal analiz üzerinden... Ceza kavramının içinde yer aldığı anlam ağı araştırılabilir. Bu çerçevede benim ilk aklıma gelen terimler "intikam", "bedel", "ödül"....

Ya da edebiyat üzerinden gidilebilir. Örneğin, Dostoyevski'nin büyük yapıtı Suç ve Ceza'yı kılavuz edinebiliriz kendimize. Bizi suçlayabilecek özne kendisi mücrimse, suçun anlamı kalır mı? O zaman kendi kendimizi suçlayabilir, aynı zamanda hem yargıç hem suçlu olabilir, kendi kendimize ceza verebilir miyiz? Bilmiyorum.

Konuyu araştırmanın başka bir yolu daha var. Benim gerek mizaç gerekse eğitim bakımından daha yatkın olduğum bir yaklaşım... Buna "tarihselcilik" diyorlar galiba. "Ceza" diyelim, "intikam" diyelim, "bedel" ya da "ödül" diyelim, bunların anlamlarının verili olmadığını, tarih içinde bizim bilfiil yapmış olduğunu düşünebiliriz.

4:11 Artık döktüğün kardeş kanını içmek için ağzını açan toprağın laneti altındasın.

12 İşlediğin toprak bundan böyle sana ürün vermeyecek. Yeryüzünde aylak aylak dolaşacaksın.

13 Kayın, "Cezam kaldıramayacağım kadar ağır" diye karşılık verdi.

14 "Bugün beni bu topraklardan kovdun. Artık huzurundan uzak kalacak, yeryüzünde aylak aylak dolaşacağım. Kim bulsa öldürecek beni."

15 Bunun üzerine RAB, "Seni kim öldürürse, ondan yedi kez ölç-

alınacak" dedi. Kimse bulup öldürmesin diye Kayın'ın üzerine bir nişan koydu.

Bu satırların, okurlarının hiç değilse bazılarının aşına olabileceğini umuyorum. Tevrat'ın Yaradılış (Tekvin) kitabından alınmalar. Ama Tevrat okunması her zaman kolay bir kitap değil. Birçok kutsal metinde, destanda olduğu gibi, aynı hikâye, aynı öğüt ya da buyruk, benzer bir kıssadan çıkarılan aynı hisse, bir sonraki kuşak için tekrarlanıyor.

3:17 Kayın karısıyla yattı. Karısı hamile kaldı ve Hanok'u doğurdu. Kayın o sırada bir kent kurmaktaydı. Kent'e oğlu Hanok'un adını verdi. Bu ayet ya da dizeden birkaç şey öğreniyoruz. Ama öğrendiklerimizin, öğrenebileceklerimizin hakkını verebilmek için biraz daha geriye gitmemiz gerekiyor:

1- Adem kansı Havva ile yattı. Havva hamile kaldı ve Kayın'ı doğurdu. "Rab'in yardımıyla bir oğul dünyaya getirdim" dedi.

2- Daha sonra Kayın'ın kardeşi Habil'i doğurdu. Habil çoban oldu. Kayın ise çiftçi.

Birbirlerinden hepsi hepsi 17 dize ya da ayet ile ayrılmış bu iki bölümden ne öğreniyoruz? Kayın'ın cinayet ya da haydi adli anıyla analım, kardeş katli işleyene kadar, bir çiftçi, bir köylü olduğunu anlıyoruz. Ne zaman ki, kardeş katli işlese o zaman toprak RAB'in buyruğuyla onu lanetliyor; aylaklığa mahkûm ediliyor. 17. dize ya da ayetten anladığımız kadarıyla, bu aylaklığı bir şehir kurmakla telafi

"Kıyas" yasası insan tıynetinin doğal bileşenlerinden biridir. İlahî adaletin bu düzene ilk müdahalesi (ilk "vahiy"?), doğal düzenin bu ilkesini yasaklamak değilse de sınırlandırmak yönünde olmuştur. İntikam kula değil Allah'a mahsustur. O halde intikam arzusu, misilleme güdüsü, doğamıza içkin olsa bile, ilahî adalet açısından olsun, daha sonraki "akılcı" hukuk açısından olsun "ceza" uygulamasının temelini oluşturamaz

etmeye çalışmış.

Ancak biraz daha dikkatli bir okumayla görülecek bir nokta daha var. Adem'in kansı Hawva ile yattığı söyleniyor; kezâ Kayin'in de... Ama Habil'le ilgili olarak böyle bir beyâna rastlamıyoruz. Soy sop bağlantılarını, kaydetmekte olağanüstü bir titizlik gösteren Tevrat, Habil'e bir zürriyet atfetmiyor. Yani medenî, şehirli insan soyu, maktul Habil'den değil, katil Kayin'den türüyor. Aynı ya da benzer hikâyelerin kendilerini kuşaklar boyunca tekrarladığını, benzer kıssalardan aynı hiselerin çıkarıldığını söylemiştik. Kayin'in Hanot'tan sonra 5. kuşaktan bir torunu olduğu söyleniyor:

10 Lemek iki kadınla evlendi. Birinin adı Âda öbürünün ise Silva'ydı.

11 Âda Yaval'ı doğurdu. Yaval sürü sahibi göçebelerin atasıydı.

12 Kardeşinin adı Yuval'dı. Yuval lir ve ney çalanların atasıydı.

13 Silla Tuval-Kayin'i doğurdu. Tuval-Kayin tunç ve demirden çeşitli kesici aletler yapardı. Tuval-Kayin'in kızkardeşi Naama'ydı.

14 Lemek kanlarına şöyle dedi:

Ey Âda ve Silla beni dinleyin,
Ey Lemek'in kanları, sözlerime kulak verin.

Beni yaraladığı için

Bir adam öldürdüm,

Beni hırpaladığı için

Bir genci öldürdüm

15 Kayin'in yedi kez öcü alınacaksa,

Lemek'in yetmiş yedi kez öcü alınmalı."

Üstte gelen bu öykülerin anlattığı hisseyi belki şöyle yorumlayabiliriz. Tanrı'ya karşı bir günah işlendiğinde bile, kul günahkârdan öc alamaz. Kendisini intikama adayın, öc alıcılığa soyunan kul, karşısında Tanrı'nın öc alıcılığını bulur.

Ama Yaradılış'ın ilk 8 Bab'ında hikâye örgüsüne yedirilmiş gibi görünen mesaj 9. Bab'da tersine çevriliyormuş gibi görünüyor.:

9: Kim insan kanı dökerse

Kendi kanı da insan tarafından dökülecektir.

Çünkü Tanrı insanı kendi suretinde yarattı.

Bu dize/ayet sanki insanlara öç alma hakkını tanıyormuş gibi görünüyor. Ama bir önceki dize/ayet tam tersi bir yönden ses veriyor gibi:

Sizin de kanınız dökülürse, Hakkınızı kesinlikle arayacağım. Her hayvandan hesabını soracağım. Her insandan, kardeşinin canına kıyan

herkesten hakkınızı arayacağım.

Sanki çelişkili bir durumla karşı karşıyaymışız gibi... Bir yandan Kutsal Kitap,

bildiğimiz en eski yazılı yasaların temelini oluşturan, "kıyasa kıyas", kısaca "intikam" hakkını bir kez daha onaylıyormuş gibi görünüyor. Ama diğer yandan Rab, Tanrı, "hak arama" hakkını kendi tekelinde tutmak istiyormuş gibi görünüyor. Nitekim, Kitab'ın daha sonraki bölümlerinde "Intikam benimdir" diyecektir. Kardeş kanı bile dökenlerin katledilmesi caiz değil, günahtır. Bu ikiliğin, ikircikliliğin bırakın Tevrat ve Zebur'da, Kuran'da ve daha sonraki "akılcı" hukukta bile herkesi (mesela Faruk Güvenç'i ve beni) tatmin edecek şekilde çözülebilmüş olduğunu düşünmüyorum.

Ama diğer yandan kendi okumalarıma dayanarak şöyle bir tarihsel eğilim olduğu izlenimine kapılıyorum: "Kıyas" yasası insan tıynetinin doğal bileşenlerinden biridir. İlahî adaletin bu düzene ilk müdahalesi (ilk "vahiy"?), doğal düzenin bu ilkesini yasaklamak değilse de sınırlandırmak yönünde olmuştur. İntikam kula değil Allah'a mahsustur. O halde intikam arzusu, misilleme güdüsü, doğamıza içkin olsa bile, ilahî adalet açısından olsun, daha sonraki "akılcı" hukuk açısından olsun "ceza" uygulamasının temelini oluşturamaz.

O halde, bildiğimiz (benim bildiğim) kadarıyla mevcut bütün toplumların vazgeçemediği bir uygulama olan "ceza" uygulamasını nasıl gerekçelendireceğiz? Ceza meşruiyetini nereden alır? Başlangıçta söylediğimi tekrarlayayım: "Ceza cezadır, açılanması mümkün değildir" yanıtı benim için yeterli değil. Bu yazıda, "intikam" kavramının da "ceza" için bir meşruiyet zemini oluşturamayacağını göstermeye çalıştım.

Becerebildim mi? Sanmıyorum. Ama devam etmeye çalışacağım...

